

УДК 821.112.2-193.3.09»16»:811.112.2'255

НІМЕЦЬКА БАРОКОВА ЛІРИКА В ПЕРЕКЛАДІ ГРИГОРІЯ КОЧУРА

Алла Паславська

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;
e-mail: alla@mail.lviv.ua

Окреслено характерні риси німецького літературного бароко. Проаналізовано творчість одного з її найяскравіших представників – Андреаса Грифіуса. На прикладі двох сонетів проілюстровано перекладацьку майстерність Григорія Кочура та здійснено порівняльний аналіз текстів оригіналу й перекладу.

Ключові слова: Григорій Кочур, Андреас Грифіус, перекладознавство, бароко, барокова лірика, сонет, ванітас.

У науковій літературі поняття “бароко” не має однозначного визначення, оскільки за походженням не є природним, історично зумовленим продуктом своєї епохи [7]. У XVII-му ст., щодо якого власне і вживають назву “бароко”, не йшла мова ані про барокову культуру, ані про епоху бароко, на відміну від понять “ренесанс”, “гуманізм”, “просвітництво”, якими послуговувались їхні сучасники. Тож “бароко” – термін утворений з часом, ним позначають окремі явища культури певної історичної доби.

Як барокові (з невеликими відмінностями у часових рамках) трактують національні культури Іспанії, Італії та Нідерландів XVII ст., тоді як у тогочасних Англії, Франції чи Росії домінували інші мистецькі течії або їхнє поєднання. Отже, “бароко” можна визначити як феномен, що відображає становлення національної культури в процесі конкуренції – з сусідніми державами, або ж глобально – з епохою гуманізму. Таку ж характеристику, хоч і з певними часовими відмінностями отримали відповідні явища образотворчого мистецтва, музики та архітектури.

Слово *бароко*, за однією з версій, походить від португальського *barroco* – “перлина неправильної форми”, за іншою – від латинського *baroco* – на позначення різновиду логічного силлогізму особливої складності. Протягом XVIII-го ст. у Франції за допомогою “бароко” позначали також відповідний смак – дивний, незвичний. В усіх згаданих випадках терміну властива радше негативна конотація, яка з XIX-го ст. характеризує стиль бароко як надмірний, перенасичений, примхливий, химерний, пишномовний. Однак, як слушно зауважує низка дослідників, – хоча це інколи й справедливе, проте надто спрощене розуміння епохи. Тут можна згадати Фрідріха Ніцше, який у праці “Про стиль бароко” 1879 року зазначив, що бароко потрібно трактувати як позачасовий, періодичний феномен зі своїми специфічними характеристиками, головними з яких є безпосередній зв’язок з орнаментальним і риторичним [9].

У німецькому літературознавстві бароко сьогодні трактують як “літературну епоху в часі між 1600 та 1720 рр. Між гуманізмом / реформацією і просвітництвом воно позначає середню фазу макроепохи нової доби” [8, S. 16].

Німецьку барокову літературу, з її розмаїтими формами, важко об’єднати в єдину систему, однак характерні риси можна виокремити. Це, насамперед, прагнення до творення національної культури – у формі поєднання теорії античного вірша, норм ренесансної поетики з альтернативними до романської традиції формами, використанням, поряд з латинською, рідної мови. Інші ознаки німецької барокової літератури – послідовне застосування принципів риторики, майже математична побудова різножанрових творів, з відповідною архітектонікою, використанням складних стилістичних фігур і символічного лексикону, зосередження уваги на типовому або окремому, без конкретизації деталей.

Літературне бароко в Німеччині формувалося на історичному тлі тридцятилітньої війни (1618–1648), смерті третини німецького населення і, водночас, поширення абсолютизму, проте не на національному рівні, а у численних роздіблених князівствах. Продовжувались процеси післяреформаційного розщеплення віри, розвиток науки супроводжували нові винаходи та відкриття, що теж ламало старе світосприйняття і додавало страху та непевності громадянам.

Саме на цей історичний період припадає творчість видатного німецького лірика Андреаса Грифіуса. Поет народився в Сілезії, в сім’ї лютеранського пастора. Через війну, що від трьох до тридцяти трьох років супроводжувала поетове життя, зазнав багатьох страждань: коли йому виповнилось п’ять років, помер батько; у дванадцять років він став повним сиротою; із семи дітей лише він досяг дорослого віку, зазнав переслідувань за віру. Тож барокові мотиви – минулості життя і його марноти (*vanitas*), в поєднанні з незвичайністю задуму і виконання, перебільшеним пафосом, зовнішньою театральністю, сполученням ідеалізації з натуралізмом пристрастей – цілковито відповідали його душевному стану. За таких драматичних (якщо не катастрофічних) обставин життя Грифіус об’їздив Францію, Італію, Нідерланди, вивчив близько десяти мов, писав вірші, драми, отримав ще за життя визнання.

Перша збірка сонетів А. Грифіуса вийшла 1637 року, коли він у польському місті Лешно закінчив гімназію, перед вступом 1638 року до університету Лейден у Нідерландах. Під час навчання він не лише здобув добру освіту, прослухав лекції видатних учених, зокрема Рене Декарта, але й сам займався викладацькою діяльністю. Тоді ж він публікує п’ять збірок лірики, оди, сонети, епіграми. А 1639 року в Лейдені друком виходить поетова збірка “Недільних і святкових сонетів”, яка утворює цикл зі 100 текстів і належить до кращих зразків німецької релігійної поезії. До неї ввійшов і “Beschluss Sonnet” [5], який наводимо в перекладі Григорія Кочура (“Заклучний сонет”) [3].

Як «всеосяжний гуманітарій, перекладач, критик, поет, історик й теоретик українського художнього перекладу, культуролог» [1] – Григорій Порфирович Кочур – був чудовим знавцем історії літератури та мистецтва, тож переклад барокового сонета не міг бути для нього надскладним завданням, однак німецький, та ще й бароковий вірш, в якому на синтаксичну «важкість» щедро нашаровується розмаїтість стилістичних фігур, є викликом для будь-якого перекладача. Сьогодні можна лише здогадуватися, що керувало рукою Майстра, коли він обирав для перекладу твори того чи іншого автора. Можливо, це були обставини “позаособового характеру” [2, с. 6], зокрема конкретні видавничі замовлення, однак весь життєпис Г. Кочура засвідчує, що в його житті невелика роль випадку. Незважаючи на

найскладніші, інколи трагічні життєві перипетії, він “ненавидів білих плям та перекручень в історії” [4, с. 40], був передусім незалежною людиною, сміливою своїм вибором, яка робить виклик якщо не іншим, то принаймні собі самому, своїм творчим можливостям. Загалом Г. Кочур перекладав твори трьох представників німецького бароко – оду Пауля Флемінга, два вірші Андреаса Грифіуса, один – Данієля Каспера фон Лоенштайна. На прикладі сонетів Андреаса Грифіуса та їхніх перекладів спробуємо проілюструвати особливості барокової лірики та перекладацьку майстерність Григорія Кочура.

Beschluss Sonnet

Vmbringt mitt höchster angst, vertäuft in grimme schmerzen,
Besturzt durch schvverdt und fevvr, durch libster freunde todt,
Durch blutvervandtner flucht und elendt, da uns Gott
Sein vvort, mein licht, entzog: als toller feinde schertzen

Als falscher zungen neidt drang rasend mir zue Herzen,
Schrib ich, vas itz kombt vor, mir zvvang die scharffe noth,
Die federn in die faust. Doch lästermäuler spott
Ist als der erste rauch umb hell entbrandte kertzen.

Ihr neider belt undt nagt, vvas nicht der vvindt anficht;
Vvas nicht der regen netzt bringt selten reiffe frucht,
Die ros ist immer dar mit dornen rings umbgeben.

Manch baum, der itz die äst, hoch in die luft aufreckt,
Lag als ein unnutz kern, zuvor mitt erdt bedeckt,
So, vvas ihr unterdruckt, vvirdt vven ihr todt seidt leben.

Заключний сонет

Скорботу звідав я чорнішу, ніж могила,
Блукання, злигодні, знущання ворогів,
Зазнав меча й вогню, смерть друзів пережив, –
Терпіти мусив те, що й стерпіти несила.

Тяжка біда мені в кулак перо встромила, –
Все, що було, списав, узявши в горя слів.
Аж ось і заздрощі, мов дим, що закурів
Чадною смугою, як свічка догоріла.

Ну, що ж, гарчіть, гризіть, обмовники бридкі,
Бо де троянда, там відразу ж колночки.
Та не погине ввік, що процвітати має.

Мов зернятка, в землі притоптані колись,
В блакить високими деревами знялись,
Так вами гноблене всіх вас перетривас.

Написанню «Заключного сонета» передували сумні події в житті поета – смерть близьких людей, втеча протестантської родини від переслідувань з боку католиків. Тож Грифіус переймається питаннями віри в часи розчарувань, зовнішнього і внутрішнього спустошення. Це засвідчують два перші катрени сонета, які послідовно провадять тему страждання поета, формуючи цілісність картини, її завершеність і переконливість. Попри те, що твір у подальших перевиданнях зазнав модифікацій, йому властиві усі характерні риси і сонета, і барокової лірики.

Структурно сонет складається з 14-ти рядків шестистопного ямбу – двох катренів з перехресним римуванням і двох терцетів зі схемою римування *abba, abba, ccd, eed*, із кільцевим римуванням у чотиривіршах, 2-парацитонними та 2-окситонними римами.

У “Заключному сонеті” Г. Кочур повністю витримує ямбічний ритм вірша, чергування паракситонних та окситонних рим, розподіл катренів з терцетами. Збереження скелету сонета створило належне підґрунтя для адекватної передачі його змісту.

Автор оригіналу відмовляється розуміти дійсність, її жорстокість, він просто приймає її неминучість, ірраціональність і химерність. Для цього Грифіус вдається до численних метафор і метонімії, алегорій і гіпербол – бароково пишних і урочистих: *uns Gott Sein vvort, mein licht, entzog; neidt drang rasend mir zue Herzen; Ihr neider belt undt nagt; die äst, hoch in die luft aufreckt*. Так само насичений стилістичними фігурами текст перекладу Г. Кочура: *біда мені в кулак перо встромила; узявши в горя слів; гарчіть, гризіть, обмовники бридкі; в блакить високими деревами знялись*.

І в оригіналі, і в перекладі автори вдаються до використання антитези – типового барокового прийому: *ros – dornen, троянда – колючки; todt seidt – leben; притомтані – знялись*.

В обох текстах присутня головна тема барокової поезії – минучість і марнота всього земного, яку символізує *entbrandte kertze – свічка догоріла*. Лише на небі людина знайде щастя: *Manch baum... hoch in die luft aufreckt – В блакить високими деревами знялись; лише там панує справедливість: vvirdt vven ihr todt seidt leben – Так вами гноблене всіх вас перетриває*. Григорій Кочур зберігає в перекладі сонета і форму, і зміст, досягаючи рівноцінного стилістичного ефекту.

У перекладацькому доробку Г. Кочура є ще один сонет Андреаса Гріфіуса – “Der Welt Wollust ist nimmer ohne Schmerzen” (“Утіхи світу з горем нерозлучні”), в якому німецький поет дуже чітко фіксує полярний, антагоністичний світогляд бароко, синтезований із традиційно-релігійного і науково-філософського світоглядних принципів – *temento mori, vanitas і carpe diem*. Ця гра світла й тіні у сонеті дуже яскраво присутня: все минає – насолоджуйся миттю. Вже сама форма сонета засвідчує класичну структуру з двох частин: заспів (2 катрени і заключна частина з двох терцетів – загалом 14 віршів. Віршований розмір – шестистопний ямб, із кільцевим римуванням (абба) у чотиривіршах, з двома паракситонними та двома окситонними римами: *abba, abba, ccd, eed*. У терцетах – інші рими; збережено правило: якщо другий катрен завершується на паракситонну жіночу риму, то перший терцет починається окситонною.

Григорій Кочур знову дотримується в перекладі усіх канонів сонету: збережено структуру твору – два чотиривірші і два терцети, віршований розмір – шестистопний ямб, чергування рим, із кільцевим римуванням (абба) у чотиривіршах, з двома паракситонними та двома окситонними римами.

І автор оригіналу, і перекладач за допомогою ямбічного чергування спочатку ненаголошеного, а потім наголошеного складів (xX) передають злет і падіння, тобто обидві сторони барокового світосприйняття.

Der Welt Wollust ist ni ier ohne Schmertzen [6]

Kein Frewd ist ohne Schmerz/ Kein Wollust ohne Klagen/
Kein Stand/ kein Ort/ kein Mensch/ ist seines Creutzes frey/
Wo schöne Rosen blühh/ stehn scharffe Dorn darbey.
Wer aussen lacht/ hat offft im Herten tausend Plagen/

Wer hoch in Ehren sitzt/ muß hohe Sorgen tragen/
Wer ist der Reichthumb acht/ vnd loß von Kummer sey?
Wer auch kein Kummer hat/ fühlt doch/ wie mancherley
Trawr Würmlin seine Seel vnnd matte Sinn durchnagen.

Ich sag es offenbahr/ so lang der Sonnen-Liecht
Vom Hi iel hat bestralt/ mein bleiches Angesicht/
Ist mir noch nie ein Tag/ der gantz ohn Angst/ bescheret!

O Welt du Thränen Thal! recht Seelig wird geschätzt/
Der/ eh Er einen Fuß hin auff die Erden setzt/
Bald auß der Mutter Schoß ins Himmels Lusthauß fährt!

Утіхи світу з горем нерозлучні [3]

Без горя – радощів, без суму втіх немає.
Хто, де, коли свій хрест спромігся обминуть?
Без колючок ніде троянди не цвітуть;
Хто ззовні всміхнений, той в серці біль ховає.

Услід пошані йдуть і клопоти безкраї,
Достатки теж турбот без ліку завдають,
Та й безтурботному червак журби, мабуть,
І розум стомлений, і душу пожирає.

Та що там і казати! Відколи сонця диск
Освітлює мій вид, пожовклий, наче віск,
Я ще не мав і дня, коли б забув тривогу.

Ти, світе, сліз юдолю! Блаженні тільки ті,
Що, перш ніж прикроців дізнати в земнім житті,
Із лона матері у рай знайшли дорогу.

Вихідний розмір вірша неначе спонукає: Підіймись над метушнею життя, його будні нічого не варті, порівняно з вічним потойбічним життям. Мабуть, саме тому вірш так щільно насичений антитезами: *Freud – Schmerz, Wollust – Klagen, Rosen – Dornen*, які перекладач трансформує один до одного: *горе – радощі, сум – втіха, колючки – троянди*. За допомогою повторів акумулюється зміст, а перенасичення передає особливості епохи бароко з його химерними формами в архітектурі, літературі й музиці: *Kein Freud, kein Wollust, kein Stand, kein Ort, kein Mensch – Без горя, без суму, без колючок*.

Автор, а за ним і перекладач, послуговуються гіперболою, щоб переконати читача у масштабах своїх страждань, у неможливості щастя на землі, щоб змусити нас розгледіти щось краще, вище, недосяжне у цьому, проте можливе у потойбічному житті: *tausend Plagen, nie ein Tag, der ganz ohn Angst – клопоти безкраї, турбот без ліку, не мав і дня, коли б забув тривогу*.

Риторичні запитання унеможливають будь-яке заперечення чи сумніви з приводу твердження поета: *Wer ist, der Reichtum acht' und los von Kummer sei?* Перекладач ставить риторичне запитання не в другому, а в першому катрені: *Хто, де, коли свій хрест спромігся обминуть?* і досягає того ж ефекту.

Алітерації, паралелізм також надають мові автора і водночас перекладача особливої переконливості в намаганні вирвати читача з обіймів реального світу та відкрити перед ним єдино щасливу дорогу – у рай: *Kein Freud ist ohne Schmerz, kein Wollust ohne Klagen – Без горя – радощів, без суму – втіх немає*.

Григорій Кочур знову чітко передає віршові розміри, його рима точна і чітка. Не лише структурно, але й за змістом, за символікою перекладач трансформує ідею роздвоєння особистості, похмурість романтичного перевтілення.

Узагальнюючи викладене вище, варто наголосити, що переклади Г. Кочура надзвичайно точно передають мову німецьких оригіналів. Майстер не експериментує ні з віршовими розмірами, ні зі структурою поезій. Вибір лексичного матеріалу зумовлений передусім прагненням найповніше відобразити барокову ідею і символіку оригіналів. Перекладач не обмежується поверхневим ознайомленням з текстом. Досконалість трансформацій засвідчує глибоку обізнаність Григорія Кочура з історією, літературними процесами та мистецтвом Німеччини епохи нової доби.

-
1. Зорівчак Р. До 95-річчя з дня народження Григорія Порфировича Кочура (17 листопада 1908 – 15 грудня 1994) у Вінок Шани – китиця від вдячної учениці [Електронний ресурс] / Р. Зорівчак. – Режим доступу : <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=432>.
 2. Кочур Г. Друге відлуння: переклади / Г. Кочур. – Київ : Дніпро, 1991. – 558 с.
 3. Кочур Г. Утіхи світу з горем не розлучні ; Заключний сонет : [вірші] ; пер. з нім. / Г. Кочур // Всесвіт. – 1990. – № 4. – С. 132.
 4. Новикова М. Перекладацький світ Григорія Кочура / М. Новикова // Г. Кочур. Третє відлуння: поетичні переклади / упоряд. А. Г. Кочур. – Київ : Рада, 2000. – С. 9–28.
 5. Gryphius A. *Beschlus Sonnet* [Електронний ресурс] / Andres Gryphius. – Режим доступу : <http://www.sonett-archiv.com/gh/Gryphius/festtag.htm>.
 6. Gryphius A. *Der Welt Wollust ist nimmer ohne Schmerzen* [Електронний ресурс] / Andres Gryphius. – Режим доступу : <http://www.sonett-archiv.com/gh/Gryphius/sonI.htm#wollust>.
 7. Kühlmann W. *Gelehrtenrepublik und Fürstenstaat : Entwicklung und Kritik der deutschen Späthumanismus in der Literatur des Barockzeitalters* / Wilhelm Kühlmann. – Tübingen : Niemeyer, 1982. – 533 S.
 8. Niefanger D. *Über Barock und die Lust am Anderen* / Dirk Niefanger //

Barock : das große Lesebuch / Hrsg. von Dirk Niefanger. – Frankfurt am M. : Fischer-Taschenbuch-Verl., 2011. – S. 9–28. 9. Nietzsche F. Vom Barockstile [Электронный ресурс] / Friedrich Nietzsche – Режим доступа : <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Nietzsche,+Friedrich>.

НЕМЕЦКАЯ БАРОЧНАЯ ЛИРИКА В ПЕРЕВОДЕ ГРИГОРИЯ КОЧУРА

Алла Паславская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;
e-mail: alla@mail.lviv.ua*

Проанализированы главные черты немецкого литературного барокко, а также творчество одного из его ярких представителей – Андреаса Грифиуса. На примере двух сонетов проиллюстрировано переводческое мастерство Григория Кочура и осуществлен сравнительный анализ текстов оригинала и перевода.

Ключевые слова: Григорий Кочур, Андреас Грифиус, переводоведение, барокко, барочная лирика, сонет, ванитас.

GERMAN BAROQUE LYRICS IN HRYHORIY KOCHUR'S TRANSLATIONS

Alla Paslawska

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: alla@mail.lviv.ua*

The characteristic features of German Baroque literature have been outlined. The creative work of one of its brightest representatives, Andreas Gryphius, has been analyzed. The translation mastery of Hryhoriy Kochur has been illustrated by two sonnets. A comparative analysis of the original and translated texts has been conducted.

Key words: Hryhoriy Kochur, Andreas Gryphius, translation studies, baroque, baroque lyrics, sonnet, vanitas.